

A veszprémi püspökség „hosszú 19. százada”
A veszprémi egyházmegye története 1777–1917 között

A veszprémi egyházmegye múltjából 41.

A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG „HOSSZÚ 19. SZÁZADA”

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE
1777–1917 KÖZÖTT

*A Veszprémi Érseki Főiskolán 2022. május 4-én
és 2023. szeptember 28-án rendezett konferenciák előadásai*

Szerkesztette

Karlinszky Balázs – Varga Tibor László

Veszprém, 2024

A kötet előkészítését és megjelenését támogatta

A kötet egyes írásai az NFKFIH K 134806. számú („OTKA”) pályázat keretében és támogatásával készültek

Az összefoglalókat fordította

Etler László, Fazekas Csaba, Klestenitz Tibor, Rada János, Szokol Réka
Tóth Krisztina, Vaderna Gábor, Zakar Péter

Olvasószerkesztő
Somogyi Boglárka

Borítótervezés
Gáty István

Nyomdai előkészítés
Léstyán Kinga

A borítón a veszprémi barokk székesegyház Ranolder-albumbeli (VÉK 47932) képe, illetve az 1841-ben készült egyházmegyei térkép (VFL IX.7.a. no. 49.) részlete látható.

HU ISBN 978-615-82516-1-7
HU ISSN 0238-7190

© A tanulmányok szerzői, 2024
© Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024

Kiadja a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár
Felelős kiadó: Dr. Karlinszky Balázs
Nyomdai munkálatok: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Megjelent 200 példányban

Prof. Dr. Adriányi Gábor atya
emlékére

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	8
-------------	---

Politika, gazdálkodás, működés

<i>Fazekas Csaba:</i> A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE KÉPVISELETE A REFORMKORI ORSZÁGGYŰLÉSEKEN	9
<i>Karlinszky Balázs:</i> TEPLOMÉPÍTÉSEK 1778 ÉS 1847 KÖZÖTT A BAKONYBAN ÉS KÖRNYÉKÉN	27
<i>Nagy Szabolcs:</i> HÁZASSÁG ÉRVÉNYTELENÍTÉSI PEREK A VESZPRÉMI PÜSPÖK SZENTSZÉKE ELŐTT A 19. SZÁZAD VÉGÉN	49
<i>Tóth Krisztina:</i> A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG GAZDÁLKODÁSA A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	65
<i>Zakar Péter:</i> A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE 1848/49-BEN.....	83

Egyéni és közösségi életutak az egyházmegyében és azon kívül

<i>Fogl Krisztián:</i> GYÖMÖREY LAJOS CSABRENDEKI ADMINISZTRÁTOR HITEHAGYÁSA A 19. SZÁZAD KÖZEPÉN	107
<i>Kanász Viktor:</i> ISKOLAMESTEREK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN AZ 1778–1779-ES CANONICA VISITATIO TÜKRÉBEN.....	137
<i>Mózessy Gergely:</i> VESZPRÉMIEK A SZÉKESFEHÉRVÁRI PÜSPÖKSÉG KORAI ÉVEIBEN	163
<i>Vaderna Gábor:</i> HORVÁTH JÁNOS KANONOK ÉS A KÉPZELŐERŐ.....	183
<i>Zakar Péter:</i> A 4. HUSZÁREZRED VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBŐL AJÁNLOTT TÁBORI PAPJAI	199

Hornig Károly püspök egyházmegyei és országos tevékenysége

<i>Galamb Zsuzsanna:</i> HORNIG KÁROLY PÜSPÖK TEMPLOMÉPÍTKEZÉSEI.....	219
<i>Karlinszky Balázs:</i> A VESZPRÉMI PÜSPÖKI AULA 1913-BAN. ADALÉKOK AZ EGYHÁZJOGI ELŐÍRÁSOK GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSÁHOZ.....	241
<i>Klestenitz Tibor:</i> EGY KATOLIKUS HETILAP A KÖZÖSSÉGSZERVEZÉS SZOLGÁLATÁBAN. A VESZPRÉMI KÖZLÖNY (1884–1892)	255
<i>Rada János:</i> BÁRÓ HORNIG KÁROLY VESZPRÉMI PÜSPÖK ÉS AZ EGYHÁZPOLITIKAI KÜZDELMEK	273
<i>Tóth Krisztina:</i> SZENTSZÉKI FORRÁSOK HORNIG KÁROLY BÍBOROSI KINEVEZÉSÉHEZ	293

Szerzetesrendek az egyházmegyében

<i>Boros Zoltán:</i> BENCÉS PLÉBÁNIÁK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN A DUALIZMUS IDEJÉN	311
<i>Dénesi Tamás:</i> FELOSZLATÁS ÉS REORGANIZÁCIÓ. BENCÉS INTÉZMÉNYEK AZ EGYHÁZMEGYÉBEN (1777–1848).....	335
<i>Szekér Barnabás:</i> PIARISTÁK ÉS A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE.....	357
<i>Szokol Réka:</i> BIRTOKOSOK ÉS LEKIPÁSZTOROK – JEZSUITÁK NAGYKAPORNAKON	385
<i>Vida Beáta:</i> ZIRC FEJLŐDÉSE AZ APÁTSÁG FÜGGETLENEDEDÉSÉNEK IDEJÉN	405

Rada János

BÁRÓ HORNIG KÁROLY VESZPRÉMI PÜSPÖK
ÉS AZ EGYHÁZPOLITIKAI KÜZDELMEK

Hornig Károly báró (1840–1917) mindvégig megőrizte – s így a hagyatékában is megtalálhatjuk¹ – azt a hivatalos, Magyarország apostoli királyának pecsétjével ellátott levelet, amelyben Ferenc József meghívta az országgyűlés főrendiházának ülésére a veszprémi egyházmegye újjólag, 1888. április 17-én kinevezett püspökét.² Néhány évvel később, az 1890-es évek első felében kibontakozott egyházpolitikai küzdelmek idején a főrendiház (is) fajsúlyos viták, szópárbajok színterévé vált, amelyek egyik tevékeny egyházi szereplőjévé éppen Hornig lépett elő. Tanulmányomban a historiográfiában „magyar kultúrharcnak” is nevezett küzdelmekkel, közelebbről pedig Veszprém püspökének tevékenységével, egyházpolitikai álláspontjaival, a forrásokból kiolvasható látásmódjával, valamint azokkal a konfliktusaival foglalkozom, amelyek a magyar katolicizmus nagy századvégi erőpróbájának lefolyásával álltak kapcsolatban. Célom továbbá, hogy a korabeli sajtótermékek Horniggal – a kléruson belül elfoglalt pozíciójával, szerepvállásával – kapcsolatos megítélésait is feltárjam, vagyis azt, hogy milyen jellemzőnek ítéelhető, vissza-visszatérő képek formálódtak a veszprémi főpapról a korszak sajtójában, illetve vitairódmájában. Ezen belül kiemelt figyelmet fordítok a Hornig egyházmegyéjének területén kiadott lapokra.

Témám szempontjából fontos távolabbról indítani, azaz korábbra visszanyúltni, és röviden összefoglalni az ún. „elkeresztelési” kérdés történetét.³ Egyrészt azért, mert az 1890 és 1895 között fellángolt „magyar kultúrharc” kezdetét is ennek fejleményeihez köthetjük, másrészt pedig, mert Hornig személyes jellegű, kényes érintettségének kérdése rendre felmerült az 1890-es évek elejének küzdelmeiben. Történetünk kezdőpontja tehát 1868, pontosabban a „vallásfelekezetek viszonzosságáról” szóló törvény, amelynek 12.§-a a *sexus sexum sequitur*-elv jegyében előírta, hogy: „A vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiak atyjoknak s a leányok anyjoknak vallását követik.”⁴ Csakhogy a katolikus egyház sohasem volt hajlandó elfogadni ezt a szabályozást, mivel mind a fiúkra, mind a leányokra

¹ Ferenc József levele Hornig Károlynak. Budapest, 1888. jún. 3. VFL VIII.7. 3. doboz.

² Rövid életrajza: PFEIFFER, 1987. 25–28.

³ Ezt felvázolva alább Salacz Gábor munkájára támaszkodom: SALACZ, 1938.

⁴ 1868. évi LIII. törvénycikk a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonzosságáról. Lásd: CJH VIII. 506–508.

igényt formált egy-egy vegyes házasság engedélyezése, illetve megáldása fejében. Papjai emiatt továbbra is reverzálist (kötelezvényt) kértek, s – úgymond – „elkereszteltek”, ami felekezeti viszályok állandó forrásává vált.

Időközben a protestánsok, jóllehet tőlük sem állt távol a hasonló eljárás, a minisztériumnál a 12.§ erélyesebb végrehajtását követelték, s panaszaiikkal folyamatosan nyomást gyakoroltak a kormányra. 1884-ben a minisztertanács – megelőzendő, hogy a protestáns sérelmek az országgyűlés elé kerüljenek – egy, a 12.§ végrehajtásával kapcsolatos rendelet kibocsátásáról döntött. Így a Trefort Ágoston kultuszminiszter nevével megjelent rendelet meghagyta, hogy „mindannyiszor, valahányszor oly gyermeket, ki a törvény rendelkezése szerint más felekezethez tartozik, bármely okból megkeresztelnek, a keresztelési bizonylatot anyakönyvezés végett az illetékes lelkészhez a ténykedés után legfeljebb nyolcz nap alatt [...] büntetés terhe alatt áttenni el ne mulasztásák”.⁵ Trefort idézett rendeletét a minisztérium első (katolikus) ügyosztályának ez idő szerinti vezetője, Hornig Károly fogalmazta – amit később rendszeresen felrótta személyével szemben. Trefort viszont nem erőltette rendelete szigorú végrehajtását,⁶ s bizonyára jól tudta, hogy az jogi szempontból is gyenge lábon állt. (A peres eljárások végén majd rendszerint felmentő ítéletek születnek.)⁷ A „magyar kultúrharc” valódi nyitányát így Csáky Albin gróf⁸ újabb, 1890. februári rendelte jelentette, amely „elkeresztelések” esetén immár kihágásnak minősítette a keresztelési bizonylatok megküldésének elmulasztását.⁹ Így most már közigazgatási eljárások indultak, amelyek bírságok kiszabásával is jártak. A papság ellenállását tápláló, szigorú egyházi felfogást jól példázhatja XIII. Leó pápa 1891. évi megállapítása, amely szerint a rendelet a papságot „arra kényszeríti, hogy az eretnekeknek mintegy átadja azok lelkét, kiknek megváltására isteni küldetése van”.¹⁰

⁵ A vallás- és közoktatásügyi m[agyar] kir[ályi] miniszternek 24.727. számú rendelete, a vegyes házasságból származó gyermekek keresztelési bizonylatainak kölcsönös kiszolgáltatása tárgyában (1884. júl. 11.). Rendeletek tára XVIII. (1884.) 1771–1773.

⁶ Salacz a veszprémi püspök személyéhez kötött egy, a kabinetirodába névtelenül benyújtott memorandumot, amely Hornig korábbi, az „elkeresztelési” kérdés előzményeivel kapcsolatos kultuszminisztériumi tapasztalatait is előadta. Itt volt olvasható, hogy Hornig a protestánsok panaszait, beadványait rendre „ad acta” tette, ami ellen Trefort sem emelt kifogást, hanem tűrte, ignorálta azt, és amennyiben a panasz benyújtója kitartóan sürgette az ügy megoldását, úgy az újra elővett iratok oda-vissza küldözgetésével próbálták szabotálni az eljárást, míg valamelyik fél megunt a dolgot. Lásd SALACZ, 1938. 14., 29.

⁷ SALACZ, 1938. 28–30.

⁸ Vallás- és közoktatásügyi miniszter 1888. szept. 22. és 1894. jún. 10. között.

⁹ A vallás- és közoktatásügyi m[agyar] kir[ályi] miniszternek 10.086. szám alatt valamennyi egyházmegyei hatósághoz és törvényhatósághoz intézett rendelete, a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában. (1890. febr. 26.) Rendeletek tára XXIV. (1890.) 753–755.

¹⁰ XIII. Leó pápa Ferenc József magyar királyhoz írt levelét idézi: SALACZ, 1938. 62–63.

Csáky rendeletének megjelenését követően első ízben 1890. április 12-én gyűlt össze a magyar püspökök konferenciája, hogy megtárgyalják az újonnan előállt helyzetet, majd egységes álláspontot elfogadva tudjanak iránymutatást nyújtani a klerusnak a keresztelési bizonylatok dolgában. Hornig az egyházpolitikai küzdelmek idején itt, azaz saját egyházán belül kényszerült első jelentős csörtéjének felvállalására, hiszen éles összetűzésbe keveredett az egeri érsek Samassa Józseffel. Eger liberális főpapja¹¹ ugyanis az új keletű rendelet elfogadását és kihirdetését ajánlotta.¹² Hornig viszont felszólalt Samassa véleményével szemben, ennél fogva komoly vita támadt, amelyet súlyosbított, hogy a veszprémi püspök feljegyzései szerint az egeri érsek sértő kifejezésekkel élve bolygatta főpapi kollégájának kultuszminisztériumi múltját, s felhozta például, hogy korábban éppen Hornig aláírásával ellátott minisztériumi levelek sürgették a bizonylatok kiadását.¹³ Másrésztől Samassa Hornig szavait kifogásolta, s a sajtó információi alapján elégtételt követelt a hercegprímástól a konferenciát követően.¹⁴ Személyes ellentétük mögött persze mély koncepcionális különbségek rejlettek: amíg a liberális főpap Samassa erőfeszítései a kormánnyal való jó kapcsolatok fenntartására irányultak, Hornig – mint látni fogjuk – a nyílt konfrontáció felvállalásától sem riadt vissza a kultuszminiszterrel, valamint általában a szabadelvű kormányerőkkel szemben.

¹¹ Samassa József Klestenitz Tibor megfogalmazása szerint is „[a]z állammal való megegyezés leghangosabb szószólója” volt. Róla, valamint általában a magyar liberális főpapságról az itt tárgyalt események összefüggésében lásd KLESTENITZ, 2013.

¹² Magyarország n[agy]mél[t]óságú] püspöki karának 1890. április 12-én tartott üléséről felvett jegyzőkönyv. SzPL I.2.80.a. 105/1891. A konfliktusos püspökkari értekezletről lásd továbbá SALACZ, 1938. 50–53.

¹³ A Hornig által olyannyira kifogásolt, sértő jellegű megjegyzések persze nem kerültek – a korábban hivatkozott – jegyzőkönyvbe, azok csak a konferencián jegyzőként (is) közreműködő veszprémi főpap feljegyzéseiben szerepelnek. Miután Samassa megkérdőjelezte a jegyzőkönyv hitelességét, Hornig nyomtatott formában eme személyes jegyzeteit is megküldte a felsőklerus tagjainak. (Értekezleti pontozatok. Kézirat gyanánt. 1890.) Ráadásul Hornig a hazai főpapsághoz szóló, nyomtatott köriratában az egeri érsek jellemvonásairól is erősen negatív képet festett, és kérte, hogy a soron következő konferencia jegyzőkönyvébe is legyen felvéve: „tiltakozik azon sértések ellen, melyekkel [...] az egeri érsek őt minden ok nélkül illette, s kijeleni, hogy jövőre ugyanezen urnak támadásait figyelmen kívül hagyandja.” (Körirat a főpapsághoz. Kézirat gyanánt. Veszprém, 1890.) Közvetítői szerepet hamarosan Hidasy Kornél szombathelyi püspök vállalt. Hornignak címzett levelében sajnálatának s komoly aggályainak is hangot adott a veszprémi püspök „szenvédélyes” hangvételű körirata miatt: „csaknem elsírtam magamat – írta –, hogy a magyar püspöki karban ily dolgok történnek”. (Hidasy Kornél levele Hornig Károlynak. Ems, 1890. aug. 1.) 1891 karácsonyán aztán Hornig egy újabb nyomtatott körirattal fordult a főpapság tagjaihoz, amelynek keretében megvallotta, hogy 1890 nyarán „a kellőnél élesebben” fogalmazott, mi több: ezúttal elismerőleg írt Samassáról – konstatálva, hogy „jellemét és szívet” félreismerte. Végül – Hidasy püspök eredeti kérésének szellemében eljárva, annak tanácsát megfogadva – kérte 1890-es leveleinek megsemmisítését. (Körirat a főpapsághoz. Veszprém, 1891. dec. 25.) Valamennyi fent említett kútfő lelőhelye: VFL VIII.7. 3. doboz.

¹⁴ *Budapesti Hirlap* 13 (1893. máj. 13.) 2–3. Egyházpolitikai mozgalmak: Az incidens.

Kettejük összetűzését követően mindenesetre a főpapok úgy határoztak, hogy a keresztelési bizonylatok kiadandók, és pedig a Samassa által ajánlott formulával. Kimondták azonban azt is, hogy „az ügy [...] szükségessé teszi, hogy a püspöki kar ismét a római szentszékhez ujalagos irányító utasításért forduljon”. Így aztán hangsúlyozták, hogy „a püspöki karnak ezen, a bizonylatok körüli intézkedése csak ideiglenes, míg nem Ő Szentsége határozand”.¹⁵ 1893 májusában, miután Hornig konfliktusa Samassával a főrendiházban is témává vált,¹⁶ a bécsi *Neue Freie Presse* című lap – állítólag egy rangos egyházi személytől származó információk alapján – arról írt, hogy Simor János esztergomi érsek valójában hajlott volna elfogadni a februári rendeletet, csak hogy a hercegprímáshoz közel álló, ebből kifolyólag igen befolyásos Hornig ellenvéleménye, illetve erélyes fellépése a konferencián, amikor is dogmatikai akadályokra utalt, új helyzetet teremtett. Így a hazai főpapok végül egyházfői iránymutatásért folyamodtak.¹⁷ Mint tudjuk, a Szentszék azután megtiltotta a szóban forgó keresztelési bizonylatok kiadását, nem csekély fejfájást okozva ezáltal a magyar kormánynak. A bécsi lap – nyilván erős fenntartásokkal kezelendő – narratívája azt mindenesetre jól megvilágíthatja, hogy valóban komoly szerepet tulajdonítottak Hornignak a nagy horderejű események alakításában.

Hornig április 14-én tájékoztatta papságát mind a rendeletről, mind a püspöki kar által elfogadott határozatról, ám körlevele¹⁸ utolsó oldalain megragadta a lehetőséget, hogy saját, személyes álláspontját is felvázolja. Súlyos aggályait is megfogalmazta tehát a rendelettel előállt s a katolicizmus nézőpontjából igen szerencsétlennek ítélt helyzet összefüggésében: „Mert, nézetem szerint, a keresztelési bizonylatok kényszer kiszolgáltatásával megszűnnék az utolsó remény is, hogy valamely vegyes házasságból származó gyermeket az egyedül üdvözítő Anyaszentegyház számára [...] megmentünk” – írta, majd borús hangvételi körlevelében felvetette a vegyes házassági engedélyek megtagadását is, méghozzá úgy, mint egy reális eshetőséget. Mivel egy ilyesfajta szituációban – folytatta – „megszűnnék rám nézve is a lehetőség ezentul a vegyes házassági esetekben az eddig szokásos felmentvényt megadni”. A feltételes mód használatával a főpap arra utalt, hogy a releváns, végső döntés, amely az egyházfő joga, egyelőre még váratott magára. Hornig klérushoz intézett körlevele tehát nagyfokú bizonytalanságot sugallt, amit a konkrét eljárás módok, tennivalók kapcsán megfogalmazott iránymutatásai is elég jól példáznak. Merthogy egy korábbi egyházi szabályra irányítva a figyelmet az alábbi megállapításra jutott: „Talán feltűnt a t[isztelen]dő papságnak, hogy

¹⁵ Lásd a 12. lábjegyzetben hivatkozott jegyzőkönyvben.

¹⁶ Tanulmányom folytatásában ezt részletesebben is érinteni fogom.

¹⁷ *Neue Freie Presse* 10.317. (14. Mai 1893.) 4. Zur Geheimgeschichte im Wegtaufen-Conflicte.

¹⁸ VFL I.1.2. 1890/VI. 43–49. (628/1890.). Az első rész Csáky Albin rendeletét, a második – latin nyelven – a püspöki kar határozatait, a harmadik pedig – magyarul írva – Hornig személyes megjegyzéseit közölte.

az eddigiekben sehol sem mondtam egyenesen és határozottan, hogy a vegyes házasságokból származó gyermekekről szóló keresztelési bizonylatokat tehát ki kell adni; ennek igen egyszerű oka az, hogy a ministeri körlevél által teremtett helyzetben az ily gyermekek megkeresztelése amúgy is tilosnak tekinthető”. Ez ügyben a S. Congregatio Inquisitionis 1886-ban kibocsátott és kötelező erejű határozatát citálta, amely szerint eleve tilos olyan gyermeket megkeresztelni, aki biztosan nem fog katolikus hitben neveltetni. Ezután az alábbi útmutatást adta a klérusnak: „egyelőre megvém területén működő összes t[isztelen]dó papságnak tetszésére bízom, vajon meg akarnak-e keresztelni vagy sem oly gyermekeket, a kiknek a fenti törvény szerint protestánsoknak kellend lenniök.” Ha nem keresztelnek ilyen esetben, taglalta Hornig, nem kerülnek szembe az 1868-as törvény elvárásaival. Ennélfogva Hornig megtalálta a módját, hogy ne kelljen – mint egyetlen lehetséges eljárást – elrendelnie a bizonylatok kiszolgáltatását, amelyet az áprilisi konferencia ideiglenes jelleggel meghagyott a papságnak. Körlevele fényt vethet kényes helyzetére: nem értett egyet a közös határozattal, de nem tehetette, hogy ellentmondjon annak.

Mindemellett érdemes kiemelni: fent idézett körlevele kétségbe vonta a kultuszminiszter eljárásának, rendeletének törvényességét is, mivel Hornig álláspontja szerint nem volt adott a jogszabályi alapja annak, hogy kihágásnak minősítse a bizonylatok kiadásának megtagadását.¹⁹ Látni fogjuk, hogy eme felfogásának, jogi jellegű fenntartásainak 1893 májusában a főrendiház előtt is hangot fog adni.

Hornig körlevele természetesen az egyházmegye területén élő reformátusok számára sem volt közömbös, így a pápai kiadású *Dunántúli Protestáns Lap* is címlapon foglalkozott a katolikus főpap nyilatkozatával. Révész Kálmán itt többek között azt kifogásolta, hogy noha a papság joggal várhatna főpásztorától egyenes, határozott utasítást, veszprémi feljebbvalójuk körlevele mégis az „ingadozásnak, határozatlanságnak és ellenmondásoknak” garmadáját tartalmazta – amin a protestáns közíró gúnyos hangnemben élcelődött.²⁰ Hornig sorából azonban az ellenállás felvállalására irányuló szándék is kiolvasható volt, ami a körirat szerzőjét az alsópapság konfrontatívabb hajlamú közegeinek szemében igen népszerűvé tette. Ennek remek példája, hogy a harcias (alsóbb) klérus orgánuma, a *Magyar Állam* díszes keretbe foglalta Hornig nevét, s Linz hírneves, az osztrák liberálisok által meghurcolt főpapjához hasonlítva „magyar Rudigier”-nek²¹ nevezte Veszprém főpásztorát.²²

¹⁹ VFL I.1.2. 1890/VI. 47. (628/1890.).

²⁰ *Dunántúli Protestáns Lap* 1 (1890. máj. 11.) col. 293–299. RÉVÉSZ Kálmán: Szerény megjegyzések magas nyilatkozatokra.

²¹ Franz Joseph Rudigier linzi püspök – IX. Pius pápához hasonlóan – határozottan szót emelt az egyház jogainak védelmében, s ellenállást hirdetett, miután az osztrák kormány több, a katolikus egyházra nézve sérelmes jogszabályt alkotott. Emiatt börtönbüntetésre ítélték. Igaz, Ferenc József végül kegyelemben részesítette. SZÁNTÓ, 1988. 385.

²² *Magyar Állam* 31 (1890. ápr. 27.) 1. Hornig Károly báró, veszprémi megyés püspök, a magyar Rudigier.

Hornig viszont május 12-én egy újabb, az egyházmegyéje espereseihez intézett körlevelében²³ már világosabban fogalmazott, hogy ezáltal tisztázza korábbi iránymutatását: a papok vagy keresztelnek, majd kiadják annak bizonylatát, vagy egyáltalán nem keresztelnek. Harmadik út nincs. Vagyis Hornig nem vette védősárnyai alá a miniszteri rendelettel országszerte szembeszálló alsópapság mozgalmát, amely keresztelt ugyan, ám megtagadta az elvárt bizonylatok kiadását. Sőt nyíltan elhatárolta magát tőlük: leszögezte ugyanis, hogy a mozgalom nézete szerint „nem követ helyes irányt, hanem ellenkezőleg olyant, mely a jó ügyre nézve veszedelmes lehet; mert túlló a célon és vagy a köztünk uralkodó fegyelmet, vagy a püspöki karnak állását kétes világításba helyzi”. Végül előző körlevelének motivációját is megmagyarázta: nem kívánt szembeszállni a konferencia határozataival, pusztán megnyitott egy lehetőséget a klérus előtt: „miképpen meneküljön valamely nem szívesen teljesített ténykedéstől anélkül, hogy a hatóságokkal összeütközésbe ne kerüljön.”

1890. május folyamán Hornig jelentést küldött az egyházfőnek, és levelében részletesen beszámolt a vegyes házasságok és keresztelések körül fellángolt problémák előzményeiről, legújabb fejleményeiről, valamint az áprilisi konferencia lefolyásáról is. Levelét feladva jól tudta, hogy Samassa Rómába utazott, s látogatása célját a Szentszék meggyőzése jelentette. (Az egri főpap ilyesféle erőfeszítései persze hiábavalónak bizonyultak.)²⁴ A Hornignak tulajdonított kompetenciát – a püspök reputációját – mutathatja, hogy 1890 nyarán a kormányfő, Szapáry Gyula gróf²⁵ is magához kérte, hogy konzultáljon a főpappal a februári rendelettel előállt s számára is kellemetlen helyzet kezelési-megoldási lehetőségeiről. Hornig Simor János hercegprímásnak írt beszámolója szerint²⁶ közölte Szapáryval, hogy „nincs más mód, mint hogy a rendeletnek valami uton-módon hatályon kívül kell helyeztetnie”. Azt javasolta Szapárynak, hogy kérjenek jogi véleményt a Kúriától a „kihágássá” minősítés – erősen kétséges – törvényességéről. Veszprém püspöke egyúttal megragadta az alkalmat, hogy a katolikus fél hosszabb távú célja érdekében is közbenjárjon a kormányfőnél: nyomatékosította ugyanis, hogy kívánatos volna „a nyugalom beálltával” az 1868. évi törvény – nyilván a 12.§ – megváltoztatásához fogni.

²³ Kézzel írt fogalmazványként és végleges, nyomtatott formában is megtalálható Hornig hagyatékában: VFL VIII.7. 3. doboz.

²⁴ Samassa útjáról és Hornig leveléről: SALACZ, 1938. 57–58.

²⁵ Csáky „elkeresztelési rendelete” még Tisza Kálmán kormányfőségének végnapjaiban született. A katolikus arisztokrata Szapáry 1890. márc. 13-án foglalta el a kormányfői posztot, s a célja az volt, hogy valamifajta kompromisszumos megoldást találva kabinetjével lehetőleg elejét vegyék a kultúrharcnak. 1892 novemberében lemondott, majd 1894 januárjában a kormánypárt sorából is távozott. Lásd BÁRÁNY–KLESTENITZ, 2023. 143–163.

²⁶ Hornig Károly levele Simor Jánosnak (fogalmazvány). Sümeg, 1890. aug. VFL VIII.7. 3. doboz. Hornig beszámolójának tartalmát Salacz részletesebben is ismerteti monográfiájában. SALACZ, 1938. 68–70.

1891 elején a magyar katolicizmust súlyos veszteség érte, ami Hornig számára ráadásul roppant fájó, személyes jellegű veszteséget is jelentett: január 23-án elhunyt Simor János esztergomi érsek, hercegprímás. Mint lehetséges utód a néhai Simor bizalmasának, a szívéhez oly közel álló²⁷ Hornig Károlynak a neve is felmerült a korabeli sajtóban,²⁸ azonban, amint azt a közös külügyminiszter, Kálnoky Gusztáv gróf világosan megírta a vatikáni nagykövetnek, Hornig valójában nem jöhetett számításba, mivel a Csáky-féle rendelettel szemben a veszprémi püspök a merev egyházi felfogást képviselte.²⁹ Emiatt a magyar kormány nyilván nem támogatta. Másrészről a kabinet eredeti jelöltjét, Samassa Józsefet pedig a Szentszék nem volt hajlandó elfogadni, merthogy az egri érsek – a mérvadó római körök megítélése szerint – túlságosan közel került a kormányhoz. (Végül Vaszary Kolos pannonhalmi főapát személye jelentette a kompromisszumos megoldást.)³⁰

1892 előrehaladtával egyre hangosabbá váltak azok a liberális hangok, amelyek az 1890 után kiéleződött feszültségek feloldását átfogó reformok foganatosításától várták. Novemberben az új kormányfő, Wekerle Sándor a parlament előtt tartott programbeszédében már a liberálisok körében oly régóta várt, a kora dualista kortól fogva csak halogatott egyházpolitikai reformok – így például a polgári házasság – keresztülvitelének céljáról, elhatározásáról beszélt.³¹

Hornig gyorsan reagált az új kormány programjára, és 1893 januárjában pásztorlevéllel³² fordult egyházmegyéje közönségéhez, amelynek középpontjába – az ország más főpapjaihoz hasonlóan³³ – maga is a házasság szentségének témáját helyezte. Nagybőjti körlevele elején leszögezte tehát, hogy legfőbb célja felhívni hívei figyelmét: „mily téves és veszedelmes [...] mindaz, mivel katolikus szent hitünk ellenségei a keresztény házasságra nézve előhozakodnak”. Levele első felében a házasság szentségi jellege, egyúttal szigorú felbonthatatlansága mellett érvelt,³⁴ a folytatásban pedig a házasságjog új ideáját bírálta, ami során arra a megállapításra jutott, „hogyan az egész polgári házasság voltaképpen a katolikus egyház, a katolika szent vallás ellen irányul”.

²⁷ Az esztergomi sajtóban pl. az alábbi olvashatjuk: „Legbenfentesebb főpapjának, Hornig Károly báró veszprémi püspöknek egész szívét kitérta s aligha látott bele a lelkébe annyira más, mint a veszprémi püspök, kinek tanácsa döntő, társasága vidámitó s humora fölvillanyozó hatást gyakorolt reája.” *Esztergom és Vidéke* 13 (1891. febr. 1.) 2. KÖRÖSI László dr.: a primás ravatala mellől.

²⁸ Lásd például *Veszprémi Független Hírlap* 11 (1891. jan. 31.) 3. A veszprémi püspök, mint primásjelölt.

²⁹ Idézi SALACZ, 1936. 307–308.

³⁰ A primási szék betöltéséről lásd SALACZ, 1936.

³¹ Beszédét összefoglalja SALACZ, 1938. 212.

³² VFL I.1.2. 1893/1. 1–16. (89/1893.).

³³ SALACZ, 1938. 231–232.

³⁴ Érvelése tulajdonképp a katekizmust követte, és a *Szentírás* sorai mellett idézte pl. XIII. Leó kapcsolódó állásfoglalását is.

Határozottan konfrontatív megállapítások sorát tartalmazó írásába jól beleillett, hogy a pásztorlevél szövegébe a magyar katolicizmus harcias, intranzigens publicistájának, Palásthy Pálnak egy 1868-as röpiratából is jelentősebb terjedelmű szöveget³⁵ beépített. Hornig személyében – olybá tűnik – a liberális körök valóban fajsúlyos ellenfelet láttak, hiszen a kormánypárti *Pesti Hirlap* címlapján a Szabadelvű Párt egyik legékesebb tolla, politikusa, politikai gondolkodója, Beksics Gusztáv reflektált vezércikk keretében a veszprémi pásztorlevélre, aki sajnálkozva konstataálta, hogy bár a polgári házasság bevezetésével szemben „az izgatást az alsó klérus kezdte, de a támadó csapatok élén egy-egy főpap is megjelen, mint legújabbán Hornig veszprémi püspök”.³⁶

A főrendiház 1893. május 10-i ülésnapjának költségvetési vitája Hornig és a kormány nyílt, egyúttal erősen személyes jellegű konfrontációját hozta: a veszprémi püspök felszólalása, majd szópárba a kultuszminiszterrel a korabeli sajtóban is kiemelt figyelmet kapott, és a főrendiházban elhangzottak nagyban befolyásolták a főpap megítélését, későbbi sajtó-, sőt historiográfiai reprezentációját is. Mindebből kifolyólag fontosnak tartom a nap eseményeinek részletesebb felvázolását.

Hornig felszólalásában pártolta Szapáry Géza gróf határozati javaslatát,³⁷ amely alapján a főrendiház elfogadta ugyan az 1893. évi költségvetést, ám egyúttal kimondta a kormány egyházpolitikájának elutasítását is. Miután egyháza nehéz helyzetére terelte a szót, megvédte a saját nevéhez (is) köthető 1884-es rendeletet, amelyet több szempontból is összehasonlított az újabb, 1890. februári jogszabállyal, és amellet érvelt, hogy előbbi, tehát az 1884-ben kelt rendelet szinte mindenben felülmúlta az utóbb kiadott szabályozást. Legfontosabb argumentuma az volt, hogy amíg Trefort Ágoston anno minden egyes feljelentéses esetet a bíróságok elé utalt, addig Csáky Albin 1890-ben közigazgatási eljárások lefolytatásáról rendelkezett. Mialatt Hornig a Trefort-féle rendeletnek az egyházra nézve előnyösebb, méltányosabb jellegét fejtegette, nem leplezte személyes érintettségét sem: „mi akkor azt hittük – fogalmazott – [...], hogy eleget tettünk a szabadság és alkotmányosság követelményeinek az által, hogy a vitás kérdéseket a bíróság elé terjesztjük. Nem tette Trefort azt, hogy a kath[olikus] papot, mint páriát, elvonja rendes birája elől és odaadja a közigazgatási hatóság, nem merem mondani önkényének, hanem eljárásának.” Ahogy 1890-es körlevelében, a főpap ezúttal is hangot adott ama álláspontjának, hogy a kultuszminiszternek valójában nem is állt (volna) jogában így eljárni: „hivatalos jogkörét s hatáskörét” átlépte, ennél fogva rendelete törvényessége erősen kérdőjeles. Hornig szerint mindenesetre a koráb-

³⁵ Vö. PALÁSTHY, 1868. 6–7., 49–51. Hornig néhány helyen rövidítette, illetve enyhén átfogalmazta Palásthy sorait, amelyek a vallás, egyúttal a keresztény, vagyis szentségi házasságra alapított család kultúra-, valamint nemzetfenntartó erejéről szóltak. A röpiratról lásd RADA, 2021. 74–75.

³⁶ *Pesti Hirlap* 15 (1893. febr. 1.) 1–2. BEKSICS Gusztáv: Izgatás a polgári házasság ellen.

³⁷ Szapáry főudvarmester konzervatív határozati javaslatáról, annak elfogadásáról SALACZ, 1938. 252.

ban már elhunyt Trefort, „ha még élne, becsülettel azonosíthatná magát saját rendeletével a jelenlegi rendelettel szemben”, s önmagáról is hasonló módon fogalmazott: „Azonosítom magam velem, nem mintha valami ideális dolog lett volna.” Hornig a főrendek színe előtt is nyíltan firtatta, hogy az 1890. februári rendelet kibocsátása mögött meglátása szerint egyházellenes motivációk húzódtak: „mert – mint mondta – a régi rendelet szerint nem lehetett katolikus papokkal úgy elbánni, mint most: azért kellett azt a szegény Trefort-féle rendeletet hatályon kívül helyezni, és országszerte megindítani a kath[olikus] papok ellen azt a hajszát, melynél igazságtalanabbat én a történelemben nem ismerek.”³⁸ Beszédében egyébiránt félreérthetetlenül rehabilitálta a rendelettel szembeszegülő alsópapság táborát, s együttérző hangon szólt annak megpróbáltatásairól. (Később ez, tehát a keresztelési bizonylatok kiadását megtagadó alsópapság rehabilitációja a püspöki kar 1894. január 6-án kihirdetett közös pásztorlevele révén mondhatni hivatalos formában is megtörtént.)³⁹

Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter rögvest felelt Hornig szavaira, s gúnyosan taglalta: nem csodálja, hogy egyházi bírálója az 1884-es rendeletet jobbnak tartja az övénél, hiszen azt hajdanán saját maga fogalmazta. A miniszter azt kifogásolva talált fogást Hornigon, hogy Veszprém főpásztora hallgatott arról, hogy Trefort 1884. évi rendeletét személyesen ő szövegezte: „Azt mondta ő méltósága, hogy azonosítja magát, de nem mondta expressis verbis, hogy fogalmazta. Én azt állítom, hogy fogalmazta, a mit szintén be tudok bizonyítani”. Hornig múltját bolygatva azt is hozzátette ráadásul a kultuszminiszter, hogy „ő méltósága mint akkori osztálytanácsos 1887-ben [...], miután a püspöki kar az ellen nyilatkozott, annak szigorú megtartását egy konkrét esetben a maga aláírásával elrendelte”. A közelmúlt eseményeit is felhozta a miniszter. Sejtelmesen megjegyezte ugyanis, „hogy ha abban a híres püspöki konferenciában, a mely rendeletem kibocsátása után helyet foglalt, egy személyes incidens közbe nem jön [...] meglehet, hogy egészen másképpen dől el annak a konferenciának a határozata, meglehet, hogy most nem volnánk ily állapotban, nem állanánk egymással szemben ezen kibocsátott rendeletem folytán.”⁴⁰ Itt arra utalt, hogy Hornig személyes fellépése, illetve összetűzése Samassával is közrejátszott abban, hogy a főpapok végül a római egyházfőhöz fordultak, s ezáltal az események olyannyira rossz irányba fejlődtek tovább. (Nem véletlen, hogy a *Neue Freie Presse* mindössze négy nappal később tette közzé tényfeltárónak szánt írását, amely tulajdonképp az 1890. áprilisi események Csáky által pedzegetett forgatókönyvét tárta a nyilvánosság elé, és amelyet – természetesen – a magyar kormánylap is hamarjában, rögtön másnapi számában átvett.)⁴¹

³⁸ Hornig idézett felszólalását lásd Főrendiházi napló, 1892–1897. II. 126–133.

³⁹ Minderről lásd SALACZ, 1938. 280.

⁴⁰ Csáky válasza: Főrendiházi napló, 1892–1897. II. 138–139.

⁴¹ *Pesti Hírlap* 15 (1893. máj. 15.) 3–4. Az elkeresztelési konfliktus titkos történetéhez.

A veszprémi püspök ezt követően újra szót kért, s válaszában használta az „ostobaság” kifejezést korábbi, tehát a minisztériumi eljárására utalva – attól magát újabb pozíciójában, szerepében elhatárolandó: „Elvállaltam a felelősséget, megfelelttem azért, hogy én fogalmaztam; de ha akkor ostobaságot követtem el, senki sem kényszeríthet arra, hogy más helyzetben, felvilágosítva ugyanazt, az ostobaságot még egyszer kövessem el és védelmezem vagy legalább fel ne merjek szólalni ellene azért, mert egészen más helyzetben ezelőtt 10 évvel magam tettem.” Hornig a konferenciával kapcsolatos vádra reagálva leszögezte, „hogy annak a személyes incidensnek nem volt kihatása a további történetekre, az a további tárgyalásokkal nem függött össze, az kettőnk közt lett lejátszva, talán szintén nem helyesen az én részemről, de annak sem a további burocraticus, sem az egyházi tárgyalásokra befolyása nem volt”.⁴² Végül megjegyezhetjük, csörtéjük hevességét, súlyosságát mutatja, hogy a felek kölcsönösen belevágtak egymás felszólalásaiba egy-egy rövidebb megjegyzés erejéig, s a püspök és a kultuszminiszter kommentárjaiból, viszontválaszaiból egyaránt személyes sértettség érződött.

Hornig a felszólalásában a magyarországi egyház kifejezetten nehéznek ítélt helyzetéről, súlyos kihívásairól is szót ejtett. Beszéde elején például rögtön erős kijelentéssel kezdett: „[...] tagadhatatlan, hogy oly támadással állunk szemben, mi magyar katolikusok, mint a minővel régen álltunk szemben, a mely támadásban a támadók segítségére van a kormány egész hatalma és tekintélye”.⁴³ Láthatjuk tehát, hogy 1893 küzdelmei közepette, ahogy év eleji pásztorlevelében, úgy főrendiházi beszédében is kifejezetten egyházellenes célzatú támadásról beszélt. Felfogásmódja annyiban legalábbis nem nevezhető egyedinek, hogy 1867 után a konzervatív-egyházias szemléletű irodalomban rendszeresen felbukkant az a fajta narratíva, amely szerint a liberális érában a katolikus egyház valóságos ostromlott várrá vált. Figyelemre érdemes ellenben, hogy Hornig a kormány jelenlévő tagjai előtt hangoztatta nyíltan, hogy immár magát a kormányzatot is a támadók oldalán látja. Hornig továbbá a katolicizmus rossznak talált állapotára is utalt: „Magyarországon [...] egy hatalmas, jól szervezett, fegyelmezett s ügyesen vezetett és talán nem sértek meg senkit, ha azt mondom, többnyire harcias protestantizmussal szemben egy nagyon is álmos katholicismus áll.”⁴⁴ Itt érdemes jelezni: egyáltalán nem meglepő, hogy a főpap a protestantizmus harciasságára utalt, hiszen gyakran a magánleveleiben is határozott vallásfelekezeti jelleget tulajdonított az egyházpolitikai harcoknak. Ez persze cseppet sem volt idegen a kultúrharcos viták világától.⁴⁵

⁴² Hornig viszontválasza: Főrendiházi napló, 1892–1897. II. 139–140.

⁴³ Főrendiházi napló, 1892–1897. II. 126.

⁴⁴ Főrendiházi napló, 1892–1897. II. 127.

⁴⁵ Minderről, tehát a kultúrharcos viták vallásfelekezeti színezetéről lásd RADA, 2017.

A főrendiházi vita után Hornig gúnyolódás tárgyává vált a kormánypárti és liberális sajtó hasábjain, amiért fény derült múltjának foltjaira, s amiért – a beszámolók szerint – ez különösen ingerültté tette.⁴⁶ A *Sárospataki Lapok* sorai jól példázhatják, hogyan támadták Hornigot az antiklerikális sajtótermekek: „Jellemző a püspöki süveg átalakító hatalmára – szólt a protestáns lap –, hogy Hornig képes volt ostobaságnak bélyegezni multjának szabadabb tényeit, csakhogy Róma felé hűséges rabszolgának bizonyíthatson.”⁴⁷ Ezzel szemben, az egyházi oldalon erélyes kormányellenes fellépését és férfias szembenézését méltatták, ahogy azt a régebbi egyháztörténeti irodalomban olvashatjuk. Salacz Gábor interpretációjában például: „Hornig férfias nyíltsággal, saját szerepét is elítélve, erős szavakkal felelt Csákynek”.⁴⁸ Salacz megállapítását később Pfeiffer János is átvette egyházmegyei névtárába, s arról írt, hogy „a főrendházban ő maga ítélte el férfias nyíltsággal [...] cselekedését”.⁴⁹ A hazai médiát szemlélve mindemellett általában elmondhatjuk, hogy a veszprémi püspök sajtórepresentációját 1893 előrehaladtával mindjobban a konfrontatív hajlamú, harcias püspök képe jellemezte. Véleményem szerint ezt jól szemléleti, hogy 1893. május végi számában a *Borsszem Jankó* című politikai élclap a hadügyminiszteri tárcát osztotta személyére egy fiktív Zichy Nándor-kormányban.⁵⁰

Az 1893. november 30-tól december 7-ig ülésező püspöki konferencián a főpapok elhatározták egy, az egyházpolitikai reformok ellen szövegezett, közös pásztorlevél kibocsátását, amelynek kidolgozására Schlauch Lőrinc nagyváradi püspök elnökle mellett Székesfehérvár főpásztorát, Steiner Fülöpöt, valamint Hornig Károlyt kérték fel,⁵¹ ami szintén jól példázhatja a veszprémi főpap tekintélyét a felsőklérus soraiban. A konferencia által – bizonyos módosítások foganatosítása után – jóváhagyott pásztorlevél középpontjába a főpapok a magyarországi katolicizmus nehéz védelmi küzdelmét helyezték, és felhívták egyházuk híveit: „Tömörüljete lelkipásztoraitok s egyéb tiszteltreméltó katolikus férfiak vezetése alatt s emeljéte fel tiltakozó szavakatok sérelmeink ellen.”⁵²

⁴⁶ Például: „Hornig a kínos ráolvasás e megpróbáltatása alatt halotthalványan, idegesen kapkodott. Egyik szomszédos püspöktársa meghuzta a reverendáját, hogy mérsékletre bírja.” *Fővárosi Lapok* 30 (1893. máj. 11.) 2006. Országgyűlés. A főrendiház ülése máj. 10-én.

⁴⁷ *Sárospataki Lapok* 12 (1893. máj. 15.) col. 432–433. A nagy események. Vö. KELETI Ö., 1893. 8.: „Mikor [Hornig] még csuszott a kormány kegye után, nem volt bátorsága szembe szállni a liberális áramlattal, sőt inkább azzal tartott ő maga is. Most, hogy csuszó-mászó politikájával püspöki süvegre tett szert, rabszolgájává lett a retrográd iránynak és uszályhordozójává a Vatikánnak.”

⁴⁸ SALACZ, 1938. 253.

⁴⁹ PFEIFFER, 1987. 26.

⁵⁰ *Borsszem Jankó* 26 (1893. máj. 28.) 4. Országgyűlés.

⁵¹ SALACZ, 1938. 277–278.

⁵² Közli: *Religio* 53 (1894. jan. 3–6.) 2–5.

Hornig a közös pásztorlevelet kísérőlevél nélkül közölte, ám hamarosan, a böjtelő első vasárnapján kibocsátott egy saját, kimondottan az egyházpolitikai helyzettel foglalkozó körlevelet,⁵³ amelyet ezúttal is a hívekhez intézett. Írásában drámai hangon szólt az ország lesújtónak talált közállapotairól, és felelősnek – ismert felfogásának megfelelően – most is az egyház-, sőt keresztényellenes szellem térfoglalását ítélte. Interpretációja alapján a századvég liberális erőiben a nagyon is régtől fogva jelenlévő egyházellenes szellem öltött testet. Tehát a problémák eredője „a kereszténységnek ősi ellensége, Krisztus keresztjének gyűlölete, az a szellem, mely hol a hamis tudomány, hol az állítólagos hazafiság, az álfelvilágosodottság, de még a rend és béke szeretetének is álcája mögé bújva örökös harcait a kereszténység ellen ma kettőzített erővel viszi, azon dőre reményben, hogy most már elég erős arra, hogy ledöntse a keresztet, eltíporja annak hitét”. Hornig ellenállásra buzdító körlevelének központi mondandója az volt, hogy a felebaráti szeretet parancsa nem jelenti – a Szentírás szerint sem – azt, hogy az egyház híveinek néha ne kelljen felvállalniuk a harcot. Mint írta: „»van [...] ideje a hadnak és ideje a békeségnek«;⁵⁴ – ma fájdalom, a hadnak idejét kénytelen élni a szorongatott magyar katolika Anyaszentegyház.” Egy ilyen helyzetben márpedig egyetlen keresztény sem maradhat közönyös, a harc, az ellenállás mindnyájuk feladata – sommázhatjuk Hornig álláspontját. Ekképpen a világiak feladata is, hogy éljenek alkotmányos jogaikkal, és felsorakozzanak egyházuk jogainak védelmére. (Hornig a közös pásztorlevél gondolatiságához tartotta magát, jó párszor citálva annak sorait.) Veszprém főpásztorának bátorító szövegét a *Keresztény Magvető*⁵⁵ is kiemelte, idézte: „Azért ne ijedjete meg, ha az ellenfél még olyan nagy hangú is; mert már ez is mutatja, hogy ügye igazságában maga sem igen bizik; de meg ne ijedjete a nagy számtól se; mert ebben is sok a mesterkedés. De ha nem lenne is, gondoljátok meg, hogy valamely állításnak igazsága nem attól függ, hogy hányan hirdetik és mily hangosan, hanem attól: kik hirdetik. Az apostolok tizenketten voltak csak s velök állott szemben az egész világ s ime mégis Krisztus győzött”.

Érdemesnek vélem idézni, hogy hogyan írt Hornigról a klérus harcias, antiliberális szárnyának lapja, a *Magyar Állam*, hiszen jól megvilágítja a veszprémi főpap reputációját a hajlíthatatlanul egyházas felfogású keresztények körében. „Veszprém nagy püspökének lángszelleme tüzoszlopként vezérelve ragyog előttünk, bátorsága bátorít, lelkesedése lelkesít, szíve lángja gyújt, hogy eként szent harmóniában egyesülve mindannyian, a magyar katolicizmus dicsőséges multjához biztosítsuk, kivívjuk a méltó jövőndőt.”⁵⁶

⁵³ VFL I.1.2. 1894/IV. 19–28. (több iktatószám alatt).

⁵⁴ Préd. 3,8.

⁵⁵ *Keresztény Magvető* 29 (1894. jan–febr.) 59. Hornig Károly br. veszprémi püspök pásztorleveléből...

⁵⁶ *Magyar Állam* 35 (1894. febr. 1.) 1. A veszprémi körlevél.

Időközben az immár országszerte fellángoló harcok a veszprémi egyházmegye területét is elérték. 1893 elején Somogy vármegye az első volt azon törvényhatóságok sorában, amelyek felirat keretében foglaltak állást a szabadelvű reformok pártján.⁵⁷ Hamarosan Veszprém vármegye is beállt a sorba. Ennek közvetlen előzményeiről a *Pápai Független Ujság* hasábjain az alábbi beszámolót olvashatjuk: „Veszprémben már hetek óta folyik a papság körében az agitáció, hogy a kormány egyházpolitikája megyénk közgyűlésén kudarcot valljon, de viszont az ellentábor is erősen felfegyverkezve száll síkra.”⁵⁸ A Törvényhatósági Bizottság 1893. május 1-jén tárgyalta Budapest főváros és Zemplén vármegye „pártolás végett megküldött” feliratait, s a heves polémiát követően Veszprém közgyűlése végül 163 szavazattal 62 ellenében kiállt a napirenden lévő reformok mellett,⁵⁹ s maga is felírt a képviselőházhoz – sürgetve, hogy „a szükséges törvények még ez év folyamán megalkotva és életbe léptetve legyenek”. Feliratuk továbbá kifogásolta azt a Hornig által is sugallt – s a nép körében is elterjedtnek vélt – felfogást, amely „a reformokat úgy tünteti fel, mintha azok a hitelvek sérelmét és a vallások jogainak csorbítását idéznék elő”.⁶⁰

A klérus ellenfelei Hornig személyét a Veszprém vármegyei felirat összefüggésében sem kímélték. Egy 1893-ban kiadott, határozottan antiklerikális felfogásúnak mondható kiadvány, amelyre egyébiránt a pápai sajtótermékek is felhívták a figyelmet,⁶¹ a május eleji közgyűlés fejleményeit Hornig személyére kihegyezve, mint annak csúfos kudarcát interpretálta, s a „Hornig püspök veresége” alcím alatt tárgyalta. Itt olvashatjuk például: „A reakció küzdelmében Hornig veszprémi püspök járt elől a fekete lobogóval [...]. 1893. május hó elsejére nem fog örömet visszaemlékezni Veszprém püspöke és pedig épen oly kevéssé, mint püspöksége előtt vallott elveire.”⁶² Figyelemre érdemes, hogy a publicista röpiratjellegű szövegében mennyire sötét képet festett a főpapról: az „ultramontán” jelzővel illetett konzervatív egyházi irányzat egyik központi alakjának tartotta – a liberális korszellemmel és kormányerőkkel szemben keményen fellépő Schopper György rozsnói, illetve Steiner Fülöp székesfehérvári püspökök személyével említve együtt.⁶³

⁵⁷ *Pesti Hirlap* 15 (1893. febr. 7.) 6–7. Somogy megye a kormány egyházpolitikája mellett.

⁵⁸ *Pápai Független Ujság* 1 (1893. ápr. 30.) 5. Vármegyénk az egyházpolitikai kérdésekről.

⁵⁹ MNL VeML IV.401.a. 39/1893.

⁶⁰ Közli: *Pápai Lapok* 20 (1893. máj. 14.) 95. Veszprém vármegye közönségének felirata a képviselőházhoz.

⁶¹ A Keleti Ö. Lajos által írt és Beksics Gusztáv előszavával ellátott kormánypárti kiadványt ajánlotta: *Pápai Lapok* 20 (1893. júl. 2.) 127. és 20. évf. (1893. júl. 23.) 139., *Pápai Közlöny* 3 (1893. júl. 23.) 5.

⁶² KELETI Ö., 1893. 190.

⁶³ Lásd KELETI Ö., 1893. 144.

Szimbolikus formában ugyan, de később Hornig püspöki székhelye, Veszprém is nyilatkozott, amikor is a rendezett tanácsú város képviselő-közygyűlése 1894 őszén Wekerle miniszterelnök mellett a polgári házasságjogi reform élharcosát, Szilágyi Dezső igazságügy-minisztert, mi több: Csáky Albint, az immár csak korábbi kultuszminisztert is díszpolgári oklevéllel illette. Veszprém szabadelvűi hetilapja híradásában az egyházi fél heves ellenállásáról is szót ejtett: „bizonyos elemek ezt nemcsak hogy nem akarták, de sőt kézzel-lábbal igyekeztek megakadályozni, mert ezt talán tüntetésnek vették az ő klerikális álláspontjukkal s az egyházpolitikai küzdelmek alkalmával városunkban is szenvedett vereségükkel szemben.”⁶⁴

A veszprémi díszpolgári címek odaítéléséről október 2-án született döntés, másnap pedig Budapesten, a Nemzeti Múzeumban kezdetét vette a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitája. Hornig maga is hozzászólt a reform polémiájához, sőt egy kisebb, jelképes győzelmet is elkönyvelhetett, hiszen a törvény II. fejezetének címe a veszprémi püspök módosító indítványának megfelelően változott. Itt a később törvényesen elismernő felekezetekkel szemben megszabott, szigorú kritériumokról volt szó,⁶⁵ s Hornig pontosításra formált igényt, hogy a jövőre nézve biztosan kizárják a jogszabály olyasféle felhasználásának lehetőségét, hogy a szakasz paragrafusait a már fennálló, törvényesen bevett vallásfelekezetekre, vagyis akár a katolikus egyházra vonatkozólag alkalmazzák. Hornig súlyos aggályait hangoztatta, hogy „ha oly áramlat keletkeznék – nem a mostani kormány alatt, de bármikor – a mely a szóban forgó szakaszokat ránk is akarná alkalmazni, mi is ott volnánk, a hol Németország a »Kulturkampf« alatt volt”.⁶⁶ Hangsúlyozta azonban: nem a fennálló kabinetről feltételezi, hogy kiforgatva használná a jogszabályt, csupáncsak elővigyázatosságból tartja fontosnak a módosítást.⁶⁷ Indítványozta tehát, hogy ne pusztán a „törvényesen elismert vallásfelekezetekről”, hanem – jobban körülírva – a „jövőre törvényesen elismerendő vallásfelekezetéről” szóljon a szakasz. Kívánságát amúgy – „megnyugtatósul” – maga a miniszterelnök is méltányolta, azaz elfogadásra ajánlotta, ennél fogva szavazásra sem kellett bocsátani azt.⁶⁸ (Hornig hangneme és érvelése, a kormánnyal szemben elfoglalt pozíciója ezúttal közel sem volt olyannyira konfrontatív, mint korábban.)

⁶⁴ *Veszprém* 20 (1894. nov. 17.) 1.

⁶⁵ A 17.§ szerint például: „A magyar állam kötelékén kívül álló hatóság vagy egyén a vallásfelekezetnek egyházi feje vagy védura nem lehet, és a vallásfelekezet semminemű egyházi függésben külföldi hatóságtól, vallásfelekezeti társulattól vagy egyéntől nem állhat.” Lásd: 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról. CJH XX. 306–315.

⁶⁶ Hornig felszólalása: Főrendiházi napló, 1892–1897. IV. 66–67.

⁶⁷ Ezt egy újabb felszólalásában is megerősítette: Főrendiházi napló, 1892–1897. IV. 68.

⁶⁸ Lásd Főrendiházi napló, 1892–1897. IV. 71–72.

Később 1894. október 9-én felszólalt a gyermekek vallásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor is, amely jogszabálytervezet a katolikusok kívánságát respektálta, amennyiben – hatályon kívül helyezve az 1868. évi LIII. törvény 12.§-át – végre lehetőséget teremtett, hogy a vallásilag vegyes házaspárok frigyre lépésük előtt megállapodjanak születendő gyermekeik vallásáról is. Hornig ezúttal is benyújtott egy módosító indítványt: most arra vonatkozólag, hogy a házaspároknak ne a polgári hatóságok, hanem valamely bevett felekezet lelkésze előtt és tanúk jelenlétében legyen lehetőségük érvényes megegyezést kötni. Szerinte ugyanis a polgári hatóságok elé járulásnak „bizonyos depressív, nyomasztó, lankasztó hatása van”, az egyszerű embernek feszélyező lehet, s ez kétségessé teheti, hogy a valós szándék került-e jegyzőkönyvbe.⁶⁹ Az új kultuszminiszter, Eötvös Loránd báró viszont ellentmondott, és éles elvi ellentétéről beszélt, amely a főpap kérése és a szabadelvű kormányzat egyházpolitikája között feszült. Utóbbi célja ugyanis – deklarálta a miniszter – az egyházi és az állami hatáskörök elválasztása volna.⁷⁰ Módosító indítványa így alulmaradt a szavazáson, s a jogszabályban⁷¹ maradt a közjegyző, járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt történő megegyezés lehetősége.

Szabó Dániel a katolikus mozgalom kibontakozását, a Néppárt megalakulását vizsgáló tanulmányában a felsőklérus főrendiházban mutatott aktivitását sem hagyta figyelmen kívül: míg Schlauch Lőrinc ötször, Vaszary Kólos pedig háromszor szólott hozzá a törvényjavaslatok polémiájához, utánuk – mint a harmadik legaktívabb főpap – Hornig következett két felszólalásával. Szabó azt is hozzátette, hogy: „Felszólalásaik mindig a püspöki kar előzetes jóváhagyásával történtek, így hozzászólásuk gyakoriságát inkább tekintélyük, mint az egyházpolitikával való szembenállásuk élessége határozta meg.”⁷² (Szabó nem számolt Hornig 1893. május 10-ei felszólalásával, minthogy az hivatalosan az éves költségvetés tárgyalásához kapcsolódott – jöllehet a beszéd középpontjában kimondottan egyházpolitikai kérdések álltak.)

Habár 1894 során a liberálisok reformpolitikáját feltartóztatni kívánó akciók kudarcba fulladtak, mindinkább kibontakozott az a magyarországi katolikus mozgalom, amelynek erőfeszítései többek között egy ellenállóképesebb, öntudatosabb s immár a laikusokra is fokozottabban támaszkodó hazai katolicizmus intézményi alapjainak lefektetésére irányultak.⁷³ Hornig maga is részt vállalt az általa is álmosnak mondott katolicizmus felrázásának nagy építómunkájában. Az 1894. decemberi körlevélben⁷⁴ például közölte papságával, hogy az általa létrehozott Egyházmegyei Könyvnyom-

⁶⁹ Hornig felszólalása: Főrendiházi napló, 1892–1897. IV. 111–113.

⁷⁰ Eötvös válasza, majd a szavazás: Főrendiházi napló, 1892–1897. IV. 113–115., 121.

⁷¹ Lásd: 1894. évi XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról. 1.§ CJH XX. 194–195.

⁷² SZABÓ, 1977. 186.

⁷³ Mindezt jól összefoglalja KLESTENITZ, 2017. 268–271.

⁷⁴ VFL I.1.2. 1894/X. 75–76. (1955/1894.).

da⁷⁵ felvásárolta a *Veszprémi Hírlap* című hetilapot, amit – utalva az ellenoldal offenzívájára – az egyházvédelmi képességek erősítésének céljával magyarázott: „A kath[olikus] eszmék terjesztésére, Krisztustól örökölt s minden oldalról a leghevesebb támadásoknak kitett elveink és igazaink megvédésére kötelességszerűen minden megengedett eszközt meg kell ragadnunk és felhasználnunk” – fogalmazott. Idézett körlevele szövege mindemellett kétséget sem hagyott afelől, hogy az orgánium megújításától „a katolikus szellem fellendülését” remélte. A *Veszprémi Hírlap* egyébiránt inentől fogva a Zichy Nándor-féle néppárti irányvonal lapjává vált.⁷⁶

Szinte természetes, hogy a Zichyvel kooperáló Hornig iránt a pápai protestáns sajtó is bizalmatlanságot táplált. A *Dunántúli Protestáns Lap* oldalain például az alábbi olvashatjuk: „Megvagyunk, hála Istennek, békeségben egymással, és azt hisszük, hogy a felekezeti béke nálunk nem is fog megzavartatni, bár itt resideálnak Steiner és Hornig püspökök és itt a Zichy Nándorék főfészke is.”⁷⁷ Érdemes itt jelezni, hogy az ultramontánnak tartott irányvonalat, amelyhez általában Hornigot is sorolták, a liberálisok és a protestánsok felfogása szerint fanatizmus, vallási intolerancia jellemezte. Cseppet sem ítéletjük tehát meglepőnek a pápai kiadású protestáns sajtó ilyesfajta interpretációját.

Legvégül összefoglalva kutatásom, illetve tanulmányom főbb tanulságait, először is megállapíthatjuk, hogy a „magyar kultúrharc” kezdetén Hornig Károly püspök tevékenységét jócskán beárnyékolta előélete, egész pontosan kultuszminisztériumi múltja, mivel ellenfelei – az egyházon belül és kívül egyaránt – rendszerint kompromittálni próbálták korábbi eljárásaival, amelyek a sajtó útján is nyilvánossá váltak. Főpásztori pozíciójából viszont felelősségének érezte az egyházas szempontok kemény, intranszigenens védelmét, s ezáltal azt is vállalta, hogy folyton felróják a személyével szemben, hogy mint minisztériumi osztálytanácsos hajdan más felfogást képviselt az „elkeresztelések” ügyében. Szigorú, határozott és hajlíthatatlan álláspontja, valamint jó egyházi – esztergomi és római – kapcsolatai nagyban hozzájárultak, hogy a korabeli sajtóban Veszprém főpapját a keresztelési bizonylatok körül támadt csatározások valódi kulcsfigurájának tartották. Hornig az országgyűlés elé terjesztett egyházpolitikai törvényjavaslatok polémiájában is tevékeny szerepet vállalt: körleveleiben határozottan felszólalt a liberális törekvések ellen, sőt aktívnak mutatkozott a főrendiházban is. Fontos feladatokat vállalt a püspöki kar munkájában, álláspontjainak alakításában.

⁷⁵ A veszprémi Egyházmegyei Könyvnyomdáról lásd KARLINSZKY, 2017.

⁷⁶ A hetilap és a Néppárt kapcsolatáról lásd PAKOZDI, 2017. 79–80.

⁷⁷ *Dunántúli Protestáns Lap* 6 (1895. jan. 20.) col. 46. Egy kis rectificatio.

Összegezve bátran elmondhatjuk, hogy erélyes fellépései, bátor kiállásai, küzdelmei 1890–1895 között a liberális minisztérium néhai tanácsosát a konzervatív-egyházi ellenzék egyik vezéregyéniségévé tették. Ennek velejárója volt, hogy amíg a katolikus sajtóban tekintélyre tett szert, s neve megbecsülésnek örvendett, az egyház liberális ellenfeleinek több ízben is célkeresztjébe került, sőt a protestáns egyházi lapok is negatív, erősen sötét színezetű képet festettek Veszprém főpapjáról: személyében a „klerikális” erők reprezentánsát, az „ultramontán” főpapok mintapéldáját látták. Állásfoglalásait olvasva továbbá azt is nyomon követhetjük, ahogy az 1890 után fellángolt küzdelmek hevében kiforrott annak a főpapnak az eszmei arculata, hangja, aki 1896 augusztusában a Magyarországi Katolikus Egyesületek Első Országos Kongresszusán leszögezte: „A magyar katolicizmus mindenkor a vallást és a magyar hazát szolgálta, a magyar katolikusok ezer éve tartják fenn ezt a hazát. [...] Éppen azért nem engedjük meg, hogy a második évezredben a magyar katolikusokat másodosztályú polgárokká degradálják.”⁷⁸

Felhasznált források és irodalom

- MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára,
Veszprém
IV.401.a. = Vármegyei Törvényhatóság, Veszprém vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, Jegyzőkönyvek
- SzfvPL = Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár
I.2.80.a. = Püspöki levéltár, Egyházigazgatási iratok, De concursu episcoporum (Püspökkari konferenciák jegyzőkönyvei)
- VFL = Veszprémi Főegyházmegeyi Levéltár, Veszprém
I.1.2. = Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Litterae circulares
VIII.7. = Veszprémi püspöki levéltár, Hagyatékok, Hornig Károly hagyatéka
- CJH = MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895.* (Millenniumi emlékkiadás.) Bp., 1896–1901.
- Főrendiház naplója, 1892–1897. = *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója. (Hiteles kiadás.) I–VI.* Bp., 1892–1896.
- KELETI Ö., 1893. = KELETI Ö. Lajos: *A közszellem ébredése.* Előszóval ellátta Beksics Gusztáv. Bp., 1893.

⁷⁸ Idézi CSIBI, 2015. 108–109.

- PALÁSTHY, 1868. = PALÁSTHY Pál: *A polgári házasság*. Esztergom, 1868.
Rendeletek tára = *Magyarországi Rendeletek Tára. XVIII–XXIV. Kiadja a M. Kir. Belügyminisztérium*. Bp. 1884–1890.
- BÁRÁNY–KLESTENITZ, 2023. = BÁRÁNY Zsófia – KLESTENITZ Tibor: Az egyházpolitika útvesztőiben. In: DOBSZAY Tamás – ESTÓK János (szerk.): *Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus*. Bp., 2023. 139–164.
- CSIBI, 2015. = CSIBI Norbert: *Az országos katolikus nagygyűlések társadalmatszervező és közművelődési tevékenysége Magyarországon az első világháború előtt*. Pécs, 2015. [Doktori disszertáció, PTE BTK]
- KARLINSZKY, 2017. = KARLINSZKY Balázs: A veszprémi Egyházmegyei Könyvnyomda. *Veszprémi Szemle* 45 (2017/2) 61–74.
- KLESTENITZ, 2013. = KLESTENITZ Tibor: A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején. *Magyar Tudomány* 174 (2013) 548–552.
- KLESTENITZ, 2018. = KLESTENITZ Tibor: Modern katolicizmus? Vallási megújulás és politikai törekvések a dualizmus korában. In: CSIBI Norbert – SCHWARCZWÖLDER Ádám (szerk.): *Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon*. Pécs, 2018. 263–281.
- PÁKOZDI, 2017. = PÁKOZDI Éva Szilvia: A Veszprémi Hírlap és alapítója a sajtó aranykorában és a politika viharáiban. *Veszprémi Szemle* 45 (2017/2) 75–86.
- PFEIFFER, 1987. = PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 8.)
- RADA, 2017. = RADA János: A kultúrharc retorikája és a protestantizmus magyarországi röpiratokban. *Történelmi Szemle* 59 (2017) 129–144.
- RADA, 2021. = RADA János: Katolicizmus és nemzet: Katolikus közírók nemzeti érvskálája 1867 után. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 25 (2021/2) 70–86.
- SALACZ, 1936. = SALACZ Gábor: A primási szék betöltése 1891-ben. A magyar kultúrharc és a főkegyúri jog történetéhez. In: MISKOLCZY Gyula (szerk.): *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve* 6. Bp., 1936. 303–344.
- SALACZ, 1938. = SALACZ Gábor: *A magyar kultúrharc története, 1890–1895*. Bécs, 1938.
- SZABÓ, 1977. = SZABÓ Dániel: A Néppárt megalakulása. *Történelmi Szemle* 20 (1977) 169–208.
- SZÁNTÓ, 1988. = SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története* 2. *A katolikus egyház története a reformációtól napjainkig*. Bp., 1988.

*Baron Károly Hornig, bishop of Veszprém,
and the ecclesiastical political struggles*

In Hungary, the ecclesiastical political struggles typical of European development, during which the liberal political forces reduced the worldly influence of the Catholic Church as the old state church, took place in the first half of the 1890s. For example, civil marriage and state registration were introduced, and a law was passed on the free exercise of religion. In church history literature, the concept of “Hungarian Kulturkampf” is also related to these events. Baron Károly Hornig occupied the episcopal see of the prestigious Veszprém diocese a few years earlier in 1888. In my study, I deal with the activities of the bishop of Veszprém, his ecclesiastical political positions, attitudes, vision, as well as with his conflicts during the great struggle of Hungarian Catholicism at the end of the century.

At the beginning of the ecclesiastical political struggles, the problem of the registration of children from interfaith marriages (i.e. their religious affiliation) stood at the center of the debates. When state and church laws came into conflict, Hornig firmly stood up for Catholic interests and took the intransigent church position. At that time, his opponents regularly reproached him for having operated in a very different manner before 1888 as department head in the liberal Ministry of Cults.

The bishop of Veszprém was also an active member in the Upper House of the Hungarian Parliament, he repeatedly commented on ecclesiastical political issues and did not shy away even from open conflicts. In his pastoral letters, he harshly criticized liberal aspirations and the spirit of the age, which he considered anti-Christian. Because of his courageous and decisive stand, he gained great respect in Catholic press. At the same time, liberal and pro-government papers attacked him, and he also became the target of anti-clerical agitation, because opponents of the clergy considered him a sample for ultramontane bishops. In summary, it can be concluded that Károly Hornig’s forceful actions, brave stands, and his struggles between 1890 and 1895 made the late councilor of the liberal ministry one of the leaders of the conservative-church opposition.